

Factors Affecting the Level of Political Participation of Tehran Citizens in the Iranian Presidential Election

Babak. Ala¹, Saeed. Maadani^{2*}, Rosa. Karampour²

¹ PhD Student, Department of Social Sciences, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Department of Social Sciences, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: sae.maadani@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Ala, B., Maadani, S., & Karampour, R. (2025). Factors Affecting the Level of Political Participation of Tehran Citizens in the Iranian Presidential Election. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(2), 1-20.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The present study was conducted to investigate the factors influencing the level of political participation among citizens of Tehran in the Thirteenth Presidential Election of Iran. This election experienced a substantial decline in voter turnout, with participation in Tehran falling to approximately 26 percent. The study employed a survey research design and utilized a researcher-developed questionnaire administered to a sample of 384 Tehran citizens selected through stratified random sampling from five municipal districts. The findings derived from structural equation modeling indicated that the most important and strongest determinant of political participation was trust in the electoral process (path coefficient = 0.642). Furthermore, the variables of religious beliefs, electoral system reforms, use of media and social networks, age, and education had positive and statistically significant effects on political participation. In contrast, economic conditions and income did not demonstrate significant direct effects. The variable of residential district exhibited a negative effect, indicating that residents of the deprived southern and eastern areas of Tehran participated less than residents of the northern and central districts. The research model explained 71 percent of the variance in political participation. Overall, the results suggest that the decline in participation in the election under study was primarily attributable to citizens' distrust of the integrity, transparency, and impartiality of the electoral process rather than solely to economic difficulties. Therefore, rebuilding public trust through structural reforms in the electoral system—particularly by enhancing transparency and impartial oversight—as well as paying special attention to younger generations and residents of disadvantaged areas, appears essential for increasing participation in future electoral cycles.

Keywords: Political participation, political trust, presidential election, Tehran.

EXTENDED ABSTRACT

Political participation in elections is one of the most central indicators of political development, civic engagement, institutional legitimacy, and the stability of political systems. In democratic and semi-democratic political orders, electoral participation is not merely a procedural act of voting but a meaningful expression of citizens' trust in political institutions, their perceived efficacy in influencing public affairs, and their evaluation of the legitimacy and responsiveness of the governing system. Classical theories of political participation have emphasized that citizens' electoral behavior is shaped by a combination of civic culture, political socialization, socioeconomic resources, social capital, institutional trust, and perceived political efficacy (Almond & Verba, 1963; Milbrath, 1965; Putnam, 2000; Verba & Nie, 1965). In the Iranian context, political participation has historically been presented as a major source of political legitimacy, particularly after the 1979 Revolution, and maximum turnout has often been interpreted as evidence of the acceptability and resilience of the political system. However, the decline in participation in recent presidential and parliamentary elections has transformed electoral participation into a major political and sociological problem. Recent studies and reports indicate that voter turnout in Iran has declined substantially, particularly in urban centers such as Tehran, and this decline has been interpreted as a sign of weakening public trust, political dissatisfaction, and citizens' skepticism toward the transparency and impartiality of electoral procedures (Foundation for Defense of, 2024; Rahimkhani, 2022; Sardarnia et al., 2025). Accordingly, the present study was conducted to examine the factors affecting the level of political participation among Tehran citizens in the Iranian presidential election, with particular attention to trust in the electoral process, economic conditions, media and social networks, electoral system reforms, religious beliefs, and contextual demographic variables.

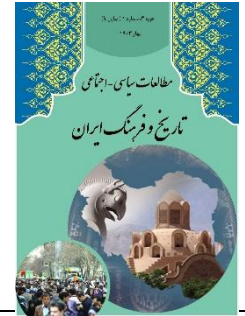
The theoretical foundation of this study was developed through an integration of major approaches in political sociology and electoral studies. Modernization theory argues that socioeconomic development, education, urbanization, and social mobility increase political awareness and participation by expanding citizens' access to political information and civic capacities (Huntington & Nelson, 1976; Inkeles, 1969). Civic culture theory emphasizes that participation becomes stable when citizens trust political institutions, perceive the political system as legitimate, and believe that their actions can affect political outcomes (Almond & Verba, 1963). Social capital theory highlights the role of interpersonal trust, civic networks, and norms of cooperation in facilitating political engagement (Putnam, 2000). Resource-based models similarly argue that political participation depends on access to time, money, education, and civic skills (Brady & Verba, 1995; Verba & Nie, 1965). In contrast, rational choice approaches explain participation through citizens' calculation of costs, benefits, and expected political utility, while political alienation theories suggest that feelings of powerlessness, distrust, and inefficacy reduce willingness to participate (Campbell & Jovchelovitch, 2000; Geys, 2006). Previous Iranian studies have identified several determinants of political participation, including political awareness, trust in officials, perceived responsiveness of the political system, education, religious motivation, family and peer influence, and socioeconomic conditions (Azadi, 1994; Bavar, 1995; Naderi, 2017; Palizban, 2011; Razi, 2001; Seyed Emami, 2007). More recent evidence has also emphasized the role of declining political trust, the effect of social media on electoral behavior, and the specific demands of younger generations for transparency, accountability, and free electoral competition (Azadi et al., 2025; Goodarzifar & Dinparast, 2024; Sardarnia et al., 2025). Based on this background, the study sought to examine these determinants simultaneously within a structural equation modeling framework.

Methodologically, the study was applied in terms of purpose, cross-sectional in terms of time horizon, and survey-based in terms of data collection strategy. The statistical population consisted of all citizens of Tehran aged over 18 years in 2025 who were legally eligible to vote and participate in political processes. Given the demographic, socioeconomic, cultural, and regional heterogeneity of Tehran, stratified random sampling with proportional allocation was used. Tehran was divided into five geographical zones, namely north, south, east, west, and center, and representative municipal districts were selected from each zone. District 1 represented the north, District 19 represented the south, District 8 represented the east, Districts 2 and 5 represented the west, and District 6 represented the center. The sample size was calculated using Cochran's formula for large populations at a 95% confidence level and a 5% margin of error, resulting in 384 respondents. Data were collected using a researcher-made structured questionnaire developed on the basis of theoretical literature and previous studies on political participation (Almond & Verba, 1963; Milbrath, 1965; Panahi, 2007; Seyed Emami & Abdollah, 2009; Verba & Nie, 1965). The questionnaire included two main sections: demographic information, including age, gender, marital status, education, employment status, income, and residential district; and items measuring the main constructs of the study, namely political participation, trust in the electoral process, economic conditions, use of media and social networks, electoral system reforms, and religious beliefs. Responses were measured using a five-point Likert scale. Content and face validity were assessed by academic supervisors and specialists in political sociology, and reliability was confirmed through a pilot study of 30 participants, with Cronbach's alpha coefficients above 0.70 for all constructs. Data were analyzed using SPSS version 26 and SmartPLS version 3. Descriptive statistics were used to summarize demographic and research variables, while partial least squares structural equation modeling was used to assess the measurement and structural models.

The descriptive findings showed that, among the 384 respondents, 61.7% were male and 33.1% were female. Regarding marital status, 47.7% were single and 51.3% were married. The highest educational frequency belonged to respondents with a bachelor's degree (39.3%), while the lowest belonged to those with doctoral degrees (6%). In terms of employment status, 68.8% were employed and 6% were unemployed. The residential distribution indicated that District 8 in eastern Tehran accounted for 21.9% of the sample, while Districts 1 and 6 each accounted for 20.8%. The mean age of respondents was 36.89 years, and the mean monthly income was 34.27 million tomans. With regard to electoral participation, 64.8% of respondents reported that they had participated in the election, whereas 35.2% reported nonparticipation. The main self-reported reasons for nonparticipation were socioeconomic problems (19.5%), dissatisfaction with candidates (14.2%), distrust of election results (14.2%), lack of interest in politics (9.8%), and lack of awareness of the election date (2.9%). The most important motivations for participation were a sense of social responsibility (32.3%), desire for change (25%), fulfillment of religious duty (16.1%), and support for a specific candidate (6.3%). The item-level descriptive results indicated that the highest mean scores were related to the belief that impartial oversight strengthens public trust ($M=4.27$) and that increasing electoral transparency increases participation ($M=4.21$), while the lowest means were related to trust in electoral information on social networks ($M=2.56$) and the transparent performance of election-related institutions ($M=2.72$). These findings suggest that while citizens strongly support transparency and impartial supervision, their trust in existing electoral information channels and institutional performance remains relatively low.

Before testing the hypotheses, the measurement model was assessed for validity and reliability. After removing items with factor loadings below 0.70, all retained items had standardized factor loadings above the acceptable threshold. The reliability indices showed that Cronbach's alpha values for all constructs were above 0.70, composite reliability values were above 0.80, and average variance extracted values were above 0.60, confirming internal consistency and convergent validity. Discriminant validity was also confirmed using the Fornell–Larcker criterion and HTMT indices. The predictive relevance index Q^2 for the dependent variable was 0.675, and the coefficient of determination R^2 was 0.711, indicating that the model explained 71.1% of the variance in political participation. The goodness-of-fit index was 0.73, suggesting excellent overall model fit. The structural model results showed that trust in the electoral process had the strongest and most significant effect on political participation ($\beta=0.642$, $t=21.786$, $P<0.001$), confirming the first hypothesis. Religious beliefs also had a positive and significant effect on participation ($\beta=0.174$, $P<0.001$), followed by electoral system reforms ($\beta=0.137$, $P=0.001$) and media and social network use ($\beta=0.093$, $P<0.001$). In contrast, economic conditions did not have a significant direct effect on participation ($\beta=0.066$, $P=0.080$). Among contextual variables, education ($\beta=0.061$, $P=0.015$) and age ($\beta=0.092$, $P=0.001$) had positive and significant effects, residential district had a negative and significant effect ($\beta=-0.065$, $P=0.024$), and income had no significant effect ($P=0.976$). These findings are consistent with studies emphasizing political trust, efficacy, and institutional legitimacy as stronger predictors of participation than purely economic variables (Almond & Verba, 1963; Bobo & Gilliam, 1990; Naderi, 2017; Palizban, 2011; Seyed Emami, 2007). They also align with evidence showing that social media and political interest can influence participation, although their effects may remain limited under conditions of restricted access, misinformation, and low institutional trust (Azadi et al., 2025; Chen et al., 2017; Zaher, 2016).

In conclusion, the study demonstrates that the most important determinant of political participation among Tehran citizens in the Iranian presidential election is not economic dissatisfaction alone, but rather citizens' trust in the integrity, transparency, and impartiality of the electoral process. Although economic problems were frequently reported as a reason for nonparticipation, their direct effect was not statistically significant after controlling for other variables, suggesting that economic grievances may influence participation indirectly by weakening political trust. The findings indicate that religious beliefs, media use, educational attainment, age, and support for electoral reforms contribute to participation, but none of these factors approaches the explanatory power of trust in the electoral process. The results also show that citizens strongly demand transparent procedures, impartial oversight, and structural reforms in the electoral system, and that residents of disadvantaged southern and eastern areas of Tehran participate less than residents of northern and central areas. Therefore, increasing electoral participation in future elections requires more than economic improvement or symbolic mobilization. It requires rebuilding public trust through transparent candidate qualification procedures, impartial supervision, credible vote-counting mechanisms, free circulation of reliable electoral information, and meaningful opportunities for younger generations and marginalized urban populations to participate in political decision-making. Without such reforms, declining turnout may continue and may deepen the legitimacy challenges facing the political system.

بررسی عوامل مؤثر در میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در انتخابات ریاست جمهوری ایران

بابک آلا^۱، سعید معدنی^{۲*}، روزا کرم پور^۲

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. گروه علوم اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: sae.maadani@iau.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

آلا، بابک، معدنی، سعید، و کرم پور، روزا. (۱۴۰۴). بررسی عوامل مؤثر در میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در انتخابات ریاست جمهوری ایران. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۲)، ۱-۲۰.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

پژوهش حاضر باهدف بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران انجام شده است. این انتخابات با کاهش چشمگیر مشارکت مواجه بود به طوری که میزان مشارکت در تهران به حدود ۲۶ درصد رسید. پژوهش با روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته روی نمونه‌ای ۳۸۴ نفری از شهروندان تهرانی با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده از پنج منطقه شهرداری اجرا شد. یافته‌های حاصل از مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد که مهم‌ترین و قوی‌ترین عامل تأثیرگذار بر مشارکت سیاسی، «اعتماد به فرایند انتخابات» است (با ضریب مسیر ۰/۶۴۲). همچنین متغیرهای «اعتقادات دینی»، «اصلاحات در سیستم انتخابات»، «استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی»، «سن» و «تحصیلات» تأثیر مثبت و معناداری بر مشارکت داشتند؛ در حالی که «شرایط اقتصادی» و «درآمد» تأثیر مستقیم و معناداری نشان ندادند. متغیر «منطقه محل سکونت» نیز تأثیر منفی داشت به این معنا که مناطق محروم جنوب و شرق تهران مشارکت کمتری نسبت به مناطق شمالی و مرکزی داشتند. مدل پژوهش توانست ۷۱ درصد از تغییرات مشارکت سیاسی را تبیین کند. در مجموع، نتایج نشان می‌دهد که کاهش مشارکت در انتخابات مورد مطالعه عمدتاً ناشی از بی‌اعتمادی شهروندان به سلامت، شفافیت و بی‌طرفی فرایند انتخاباتی بوده است، نه صرفاً مشکلات اقتصادی؛ بنابراین بازسازی اعتماد عمومی از طریق اصلاحات ساختاری در نظام انتخابات (به ویژه افزایش شفافیت و نظارت بی‌طرفانه) و همچنین توجه ویژه به نسل جوان و ساکنان مناطق محروم، برای افزایش مشارکت در دوره‌های آتی ضروری به نظر می‌رسد.

کلیدواژگان: مشارکت سیاسی، اعتماد سیاسی، انتخابات ریاست جمهوری، شهر تهران

مشارکت سیاسی شهروندان در انتخابات، نه تنها یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه‌یافتگی سیاسی و اجتماعی جوامع محسوب می‌شود، بلکه نقشی تعیین‌کننده در مشروعیت‌بخشی به نظام‌های سیاسی و تضمین پایداری آن‌ها ایفا می‌کند. در چند دهه اخیر، کاهش مشارکت سیاسی در اغلب کشورها به یک مسئله اساسی تبدیل شده و نظام‌های سیاسی را با چالش مشروعیت و مقبولیت روبه‌رو ساخته است (Sardarnia et al., 2025). این مسئله در مورد جمهوری اسلامی ایران که همواره مشارکت حداکثری را به‌عنوان نقطه قوت خود معرفی کرده، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این حال، در برخی از انتخابات اخیر ریاست‌جمهوری و پارلمانی در ایران، کاهش محسوس مشارکت مشاهده شده است؛ به طوری که گزارش‌های بین‌المللی و پژوهش‌های مستقل، از ثبت پایین‌ترین میزان مشارکت در تاریخ انتخابات پس از انقلاب حکایت دارند (Foundation for Defense of, 2024; Rahimkhani, 2022). این روند نزولی که در انتخابات پارلمانی اسفند ۱۴۰۲ و ریاست‌جمهوری زودهنگام تیر ۱۴۰۳ نیز ادامه یافت، نشان‌دهنده بحران عمیق اعتماد عمومی به فرایندهای انتخاباتی در ایران است (Foundation for Defense of, 2024). گزارش داده است که در استان تهران، مشارکت در یکی از انتخابات اخیر به حدود ۲۴ درصد رسید که خود یک رکورد پایین جدید محسوب می‌شود (Foundation for Defense of, 2024).

تحلیلگران و پژوهشگران عوامل متعددی را برای این کاهش مشارکت برشمرده‌اند. یکی از این عوامل، رد صلاحیت گسترده نامزدهاست. طبق گزارش Crisis Group (Crisis, 2021)، شورای نگهبان در یکی از دوره‌های اخیر ریاست‌جمهوری، تنها هفت نفر را از میان صدها نامزد ثبت‌نام کرده تأیید صلاحیت کرد. این رویه از سال ۲۰۲۰ به بعد تشدید شده و بسیاری از نامزدهای جریان میانه‌رو و اصلاح‌طلب را از دور انتخابات حذف کرده است. از سوی دیگر، نارضایتی‌های اقتصادی نیز نقش مهمی داشته‌اند. مطالعه محمدی‌فر (Mohammadifar, 2025) با استفاده از داده‌های ۳۰ استان ایران نشان می‌دهد که نرخ تورم تأثیر منفی و معناداری بر مشارکت سیاسی دارد و این تأثیر تقریباً دوبرابر تأثیر مثبت توسعه اقتصادی است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که تضعیف قدرت خرید و افزایش فشارهای معیشتی، انگیزه شهروندان برای حضور در پای صندوق‌های رأی را به شدت کاهش می‌دهد.

پژوهش‌های پیشین در ایران، هرچند به بررسی ابعاد مختلف مشارکت سیاسی پرداخته‌اند، اما عمدتاً یا مقطعی و تک‌عاملی بوده‌اند و یا توسط نهادهای دولتی انجام شده و امکان دسترسی آزادانه به یافته‌ها وجود نداشته است. مطالعات جدید نشان می‌دهند که اعتماد سیاسی در میان ایرانیان به‌طور قابل‌توجهی کاهش یافته است (Goodarzfir & Dinparast, 2024). این پژوهشگران تأکید می‌کنند که اعتماد شهروندان به نهادها و کارگزاران سیاسی در دهه اخیر روند نزولی داشته و بازتولید آن نیازمند عملکرد شفاف و عادلانه نهادهای دولتی، از جمله قوه قضائیه، است. در سطح بین‌المللی نیز پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهند که بحران مشروعیت نظام سیاسی ایران عمیق‌تر از آن است که با برگزاری انتخابات صوری قابل حل باشد. رحیم‌خانی (Rahimkhani, 2022) با تحلیل داده‌های حوزه‌های انتخابیه مجلس در یک بازه زمانی طولانی نشان می‌دهد که در نظام‌های اقتدارگرای انتخاباتی، رد صلاحیت گسترده و حذف نامزدهای مؤثر، نه تنها مشارکت را کاهش نمی‌دهد، بلکه در برخی موارد موجب افزایش رأی‌های اعتراضی و سفید می‌شود. سردارنیا و همکاران (Sardarnia et al., 2025) نیز در مطالعه‌ای با تمرکز بر نسل Z ایران نشان می‌دهند که این نسل که به‌عنوان «بومیان دیجیتال» شناخته می‌شود، دارای آگاهی سیاسی و اجتماعی بالایی است و خواستار شفافیت، پاسخگویی، انتخابات آزاد و مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌ها است. آزادی و همکاران (Azadi et al., 2025) نیز در پژوهشی با تأکید بر یکی از دوره‌های اخیر انتخابات ریاست‌جمهوری، رابطه معناداری بین رسانه‌های اجتماعی و رفتار انتخاباتی شهروندان یافته‌اند و نشان داده‌اند که مشارکت سیاسی قوی‌ترین اثر را بر رفتار انتخاباتی دارد.

باوجود این پژوهش‌ها، کاستی قابل توجهی در ادبیات موجود وجود دارد. اغلب مطالعات پیشین، عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی را به صورت پراکنده و تک‌عاملی بررسی کرده‌اند. به‌ویژه، مطالعه‌ای که به‌طور هم‌زمان و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، نقش ترکیبی «اعتماد به فرایند انتخابات» (که به دلیل رد صلاحیت‌های گسترده و کاهش شفافیت، دچار فرسایش شده است)، «شرایط اقتصادی» (که پژوهش محمدی‌فر (Mohammadifar, 2025)، آن را دارای تأثیر منفی دوبرابر می‌داند)، «رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی» (که نقشی محوری در آگاهی‌بخشی به نسل Z دارد)، «اصلاحات در سیستم انتخابات» (که پاسخگوی خواست نسل جوان برای شفافیت و آزادی انتخابات است)، «اعتقادات دینی» (که نقش آن در دهه اخیر به دلیل افول سرمایه اجتماعی نهادی کم‌رنگ‌تر شده) و «متغیرهای زمینه‌ای» را در تبیین مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی مورد سنجش قرار دهد، تاکنون انجام نشده است. این شکاف تحقیقاتی، ضرورت انجام یک پژوهش علمی، نظام‌مند و کمی را در این زمینه بیش‌ازپیش آشکار می‌سازد.

براین‌اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، «بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران» است. در این راستا و با توجه به مبانی نظری و پیشینه‌های موجود، سؤال اصلی پژوهش به صورت زیر مطرح می‌شود: عوامل مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی مردم در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران (مورد مطالعه: شهر تهران) کدام‌اند و هر یک از عوامل (اعتماد به فرایند انتخابات، شرایط اقتصادی، استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، اصلاحات در سیستم انتخابات، اعتقادات دینی و متغیرهای زمینه‌ای) چه سهمی در تبیین مشارکت سیاسی دارند؟

ادبیات پژوهش

مشارکت سیاسی به‌عنوان یکی از مفاهیم محوری در علوم سیاسی و جامعه‌شناسی سیاسی، تعاریف متعددی یافته است. راش (Rush, 1998) آن را «هر عمل داوطلبانه موفق یا ناموفق، سازمان‌یافته یا بدون سازمان، دوره‌ای یا مستمر برای تأثیر بر انتخاب رهبران و سیاست‌ها» تعریف می‌کند. واینر و هانتینگتون (Weiner & Huntington, 2000) نیز بر نقش مشارکت در تأثیرگذاری بر اداره عمومی در سطوح محلی و ملی تأکید دارند. مشارکت سیاسی دارای سلسله‌مراتبی از پایین‌ترین سطح (رأی‌دادن) تا بالاترین سطح (داشتن پست سیاسی) است (Milbrath, 1965). در نظام جمهوری اسلامی ایران، مشارکت حداکثری همواره به‌عنوان نقطه قوت نظام تلقی شده و کاهش آن، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، به مسئله‌ای اساسی تبدیل شده است (Seyed Emami & Abdollah, 2009).

در چارچوب نظری، چندین رویکرد برای تبیین مشارکت سیاسی مطرح شده است. رویکرد مدرنیزاسیون (Huntington & Nelson, 1976) بر این باور است که توسعه اقتصادی - اجتماعی از طریق تحرک اجتماعی و گسترش آموزش، مشارکت سیاسی را افزایش می‌دهد. نظریه فرهنگ مدنی (Almond & Verba, 1963) نشان می‌دهد که اعتماد به نظام سیاسی، احساس کارایی و مشروعیت نهادها پیش‌شرط‌های اساسی مشارکت پایدار هستند. نظریه سرمایه اجتماعی (Putnam, 2000) بر نقش شبکه‌های اجتماعی، اعتماد متقابل و هنجارهای همکاری در تسهیل مشارکت تأکید دارد. نظریه انتخاب عقلانی (Geys, 2006) مشارکت را تابعی از محاسبه هزینه - فایده می‌داند و نظریه بیگانگی سیاسی (Campbell & Jovchelovitch, 2000) نیز احساس ناتوانی و بی‌قدرتی را مانع اصلی مشارکت معرفی می‌کند. همچنین، نظریه جامعه‌پذیری سیاسی (Beck & Jennings, 1970, 1982) و نظریه مناسک و منابع (Putnam, 2000) به ترتیب بر نقش نهادهای اجتماعی (خانواده، مدرسه، رسانه‌ها) و نقش منابع فرهنگی و انرژی عاطفی در شکل‌گیری رفتار سیاسی تأکید دارند.

پیشینه پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که عوامل متعددی بر مشارکت سیاسی در ایران تأثیرگذار بوده‌اند. آزادی (Azadi, 1994) ترس از فعالیت سیاسی و فضای بسته را مانع مشارکت دانشجویان معرفی کرد. مصفا (Mosaffa, 1994) به نقش مثبت تحصیلات و رسانه‌ها در مشارکت سیاسی زنان اشاره داشت. باور (Bavar, 1995) رابطه معنادار جنس، محل سکونت و پایگاه اقتصادی - اجتماعی با نگرش نسبت

به مشارکت سیاسی زنان را نشان داد. رضی (Razi, 2001) و مهرگان و عزتی (Mehregan & Ezzati, 2006) با استفاده از روش‌های اقتصادسنجی، تأثیر منفی تورم و بیکاری و تأثیر مثبت تحصیلات و درآمد سرانه بر مشارکت را گزارش کردند. پیمایش‌های ایسپا (Iranian Students Polling, 2003, 2005) در تهران نشان داد که اعتماد به مسئولان، احساس پاسخگویی نظام و گفتمان عدالت اجتماعی از مهم‌ترین عوامل تمایل به رأی‌دهی هستند. سید امامی (Seyed Emami, 2007) دریافت که منابع انگیزشی و روان‌شناختی نسبت به منابع اقتصادی - اجتماعی پیش‌بینی‌کننده قوی‌تری برای مشارکت هستند. غفاری هاشجین و همکاران (Ghaffari Hashjin et al., 2010) خانواده و دوستان را مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مشارکت دانشجویان معرفی کردند. پالیزبان (Palizban, 2011) رابطه مثبت احساس کارایی سیاسی و آگاهی سیاسی با تمایل به مشارکت را تأیید نمود. نادری (Naderi, 2017) در فراتحلیلی جامع نشان داد که قومیت، آموزش سیاسی و اعتماد به نهادهای سیاسی با مشارکت رابطه مثبت دارند، درحالی‌که تأثیر تلویزیون ضعیف است.

در سطح بین‌المللی، وربا و نای (Verba & Nie, 1965) نشان دادند که مشارکت‌کنندگان معمولاً از طبقات مرفه و تحصیل‌کرده هستند. اینکلس (Inkeles, 1969) در مطالعه شش کشور درحال توسعه به این نتیجه رسید که مدرنیته (آموزش، رسانه، شهرنشینی) با مشارکت سیاسی رابطه مثبت دارد. بک و جنینگز (Beck & Jennings, 1970, 1982) در مطالعات پانلی خود نشان دادند که خانواده و مدرسه تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر مشارکت سیاسی جوانان دارند. بوبو و گیلیام (Bobo & Gilliam, 1990) دریافتند که قدرت سیاسی محلی (احساس کارایی) حتی از نژاد و طبقه پیشی می‌گیرد. برادی و وربا (Brady & Verba, 1995) مدل منبعی (زمان، پول، مهارت‌های مدنی) را ارائه کردند. چو و رودولف (Cho & Rudolph, 2005) به خوشه‌بندی جغرافیایی مشارکت و اثر همسایگی اشاره کردند. گیس (Geys, 2006) در فراتحلیل ۸۳ پژوهش، چهار دسته عامل مؤثر را معرفی کرد: متغیرهای اجتماعی - اقتصادی، عادات پیشین رأی‌دهی، متغیرهای سیاسی و متغیرهای نهادی. جمنا و کارلو (Jemna & Curelaru, 2009) نقش مثبت دینداری را بر مشارکت تأیید کردند. ظاهر (Zaher, 2016) و چن گان و همکاران (Chen et al., 2017) به ترتیب نقش مثبت شبکه‌های اجتماعی و علاقه سیاسی را بر مشارکت نشان دادند.

باوجود این پژوهش‌ها، کاستی‌هایی نیز وجود دارد. اغلب مطالعات داخلی توسط نهادهای دولتی انجام شده و ممکن است در اعلام نتایج ملاحظاتی داشته باشند. همچنین، بسیاری از پژوهش‌ها تنها به بررسی یک یا چند عامل محدود پرداخته‌اند و پژوهشی که به‌طور هم‌زمان و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری، نقش ترکیبی اعتماد نهادی، منابع فردی، دینداری، رسانه‌ها، اصلاحات انتخاباتی و متغیرهای جمعیت‌شناختی را در تبیین مشارکت سیاسی در کلان‌شهر تهران مورد سنجش قرار دهد، به‌ندرت یافت می‌شود. براین‌اساس، مدل مفهومی پژوهش حاضر با تلفیقی از نظریات مذکور و با محوریت «اعتماد به فرایند انتخابات» به‌عنوان متغیر اصلی، طراحی شده است. در این مدل، متغیر وابسته «مشارکت سیاسی» و متغیرهای مستقل شامل «اعتماد به فرایند انتخابات»، «شرایط اقتصادی»، «استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی»، «اصلاحات در سیستم انتخابات»، «اعتقادات دینی» و متغیرهای زمینه‌ای (سن، تحصیلات، درآمد، منطقه سکونت) هستند. شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش، روابط بین متغیرها و فرضیات مربوطه را نشان می‌دهد.

شکل ۱

مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر پارادایم در چارچوب اثبات‌گرایی (پوزیتیویسم) قرار دارد و از نظر هدف، کاربردی و از نظر زمانی، مقطعی است. روش اصلی این تحقیق، پیمایش است که به دلیل توانایی در گردآوری داده‌های قابل‌تعمیم از یک جامعه بزرگ و نیز امکان آزمون فرضیه‌ها از طریق تحلیل‌های آماری، انتخاب شده است. جامعه آماری پژوهش را کلیه شهروندان تهرانی بالای ۱۸ سال در سال ۱۴۰۴ تشکیل می‌دهند که از حق رأی و سایر اشکال مشارکت سیاسی برخوردارند. باتوجه‌به پیچیدگی و ناهمگونی بالای شهر تهران از نظر ویژگی‌های جمعیتی،

اقتصادی، فرهنگی و منطقه‌ای (از جمله تنوع قومی، سطوح نابرابر توسعه، تفاوت‌های طبقاتی و سبک‌های زندگی متنوع)، برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده با تخصیص متناسب استفاده گردید؛ بدین منظور، شهر تهران به پنج منطقه جغرافیایی شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم و از هر منطقه، یک منطقه شهرداری به‌عنوان نماینده انتخاب شد (منطقه یک برای شمال، منطقه نوزده برای جنوب، منطقه هشت برای شرق، مناطق دو و پنج برای غرب و منطقه شش برای مرکز)، سپس بر اساس جمعیت هر منطقه، سهم نسبی نمونه تعیین و نمونه‌ها به‌صورت تصادفی ساده از درون هر طبقه انتخاب شدند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای جوامع نامحدود و با سطح اطمینان ۹۵ درصد و خطای مجاز ۵ درصد، ۳۸۴ نفر محاسبه گردید و پرسش‌نامه‌ها بر اساس سهم هر منطقه از جمعیت توزیع شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته و ساختاریافته بود که بر اساس ادبیات نظری و تحقیقات پیشین (از جمله مطالعات پناهی (Panahi, 2007)؛ سید امامی و عبدالله (Seyed Emami & Abdollah, 2009)؛ و نیز مطالعات خارجی مانند وربا و نای (Verba & Nie, 1965)؛ میلبراث (Milbrath, 1965)؛ آلموند و وربا (Almond & Verba, 1963)) تدوین گردید. پرسش‌نامه شامل دو بخش اصلی بود: بخش اول مربوط به اطلاعات جمعیت‌شناختی (سن، جنس، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، وضعیت شغلی، میزان درآمد و منطقه سکونت) و بخش دوم شامل گویه‌های سنجش متغیرهای اصلی پژوهش (مشارکت سیاسی به‌عنوان متغیر وابسته، و اعتماد به فرایند انتخابات، شرایط اقتصادی، استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، اصلاحات در سیستم انتخابات، و اعتقادات دینی به‌عنوان متغیرهای مستقل) بود. پاسخ‌ها در قالب طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم») تنظیم شدند. برای سنجش روایی ابزار، از روش روایی محتوایی و صوری استفاده گردید: پرسش‌نامه اولیه در اختیار اساتید راهنما و مشاور و چند تن از متخصصان حوزه جامعه‌شناسی سیاسی قرار گرفت و پس از اعمال اصلاحات، نسخه نهایی تهیه شد. همچنین، برای سنجش پایایی، آزمون آلفای کرونباخ بر روی یک نمونه ۳۰ نفری از جامعه مشابه (پیش‌آزمون) اجرا گردید که ضریب آلفا برای همه متغیرها بالاتر از ۰/۷ محاسبه شد و بنابراین، پایایی ابزار تأیید گردید. فرایند گردآوری داده‌ها به‌صورت میدانی و با مراجعه به مناطق پنج‌گانه و توزیع پرسش‌نامه در میان پاسخگویان انجام شد. داده‌های جمع‌آوری‌شده پس از ورود به نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶، در دو سطح توصیفی و استنباطی تحلیل شدند. در سطح توصیفی، از شاخص‌هایی نظیر فراوانی، درصد، میانگین و انحراف استاندارد برای توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و متغیرهای اصلی استفاده گردید. در سطح استنباطی، به‌منظور آزمون فرضیه‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی (PLS) و با بهره‌گیری از نرم‌افزار SmartPLS نسخه ۳ استفاده شد. قبل از آزمون فرضیه‌ها، مدل اندازه‌گیری (بیرونی) از نظر روایی همگرا (با بررسی بارهای عاملی، میانگین واریانس استخراج‌شده AVE و پایایی ترکیبی CR) و روایی واگرا (با آزمون‌های فورنل و لارکر و HTMT) و نیز پایایی (با آلفای کرونباخ) مورد ارزیابی و تأیید قرار گرفت. همچنین، برازش مدل با استفاده از شاخص‌های Q^2 و R^2 و نیکویی برازش (GOF) بررسی گردید. پس از تأیید کفایت مدل اندازه‌گیری، مدل ساختاری اجرا و ضرایب مسیر (β)، مقادیر t و سطوح معنی‌داری برای هر فرضیه محاسبه شد. تمامی مراحل پژوهش با رعایت ملاحظات اخلاقی، از جمله داوطلبانه بودن شرکت، محرمانگی پاسخ‌ها و اخذ رضایت آگاهانه از پاسخگویان، انجام پذیرفت.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه می‌شود. ابتدا ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. از مجموع ۳۸۴ پاسخ‌دهنده، ۶۱/۷ درصد مرد و ۳۳/۱ درصد زن بودند. از نظر وضعیت تأهل، ۴۷/۷ درصد مجرد و ۵۱/۳ درصد متأهل بودند. بیشترین فراوانی تحصیلی مربوط به مقطع کارشناسی (۳۹/۳ درصد) و کمترین مربوط به دکترا (۶ درصد) بود. وضعیت شغلی نیز نشان داد که ۶۸/۸ درصد شاغل و ۶ درصد بیکار هستند. توزیع منطقه سکونت نشان داد که مناطق ۸ (شرق) با ۲۱/۹ درصد و ۱ (شمال) و ۶ (مرکز) هر کدام با ۲۰/۸ درصد بیشترین سهم را داشتند. میانگین سنی پاسخگویان ۳۶/۸۹ سال و میانگین درآمد ماهانه ۳۴/۲۷ میلیون تومان بود.

در خصوص مشارکت در انتخابات، ۶۴/۸ درصد از پاسخگویان شرکت کرده و ۳۵/۲ درصد شرکت نکرده بودند. دلایل اصلی عدم مشارکت به ترتیب: مشکلات اقتصادی - اجتماعی (۱۹/۵ درصد)، نارضایتی از نامزدها (۱۴/۲ درصد)، بی‌اعتمادی به نتیجه انتخابات (۱۴/۲ درصد)، عدم علاقه به سیاست (۹/۸ درصد) و ناآگاهی از زمان برگزاری (۲/۹ درصد) بود. انگیزه‌های اصلی مشارکت نیز شامل احساس مسئولیت اجتماعی (۳۲/۳ درصد)، تمایل به تغییر (۲۵ درصد)، انجام تکلیف شرعی (۱۶/۱ درصد) و حمایت از نامزد خاص (۶/۳ درصد) بود (جدول ۳).

جدول ۱

علل شرکت و عدم شرکت در انتخابات (پاسخ‌های چندگانه)

درصد	تعداد		
۶۴.۸٪	۲۴۹	بله	شرکت در انتخابات
۳۵.۲٪	۱۳۵	خیر	
۹.۸٪	۳۷	بله	عدم علاقه به سیاست
۹۰.۲٪	۳۴۱	خیر	
۱۴.۲٪	۵۴	بله	نارضایتی از نامزدها
۸۵.۸٪	۳۲۵	خیر	
۱۴.۲٪	۵۴	بله	بی‌اعتمادی به نتیجه
۸۵.۸٪	۳۲۵	خیر	
۱۹.۵٪	۷۴	بله	مشکلات اقتصادی-اجتماعی
۸۰.۵٪	۳۰۵	خیر	
۲.۹٪	۱۱	بله	ناآگاهی از زمان برگزاری
۹۷.۱٪	۳۶۷	خیر	
۳۲.۳٪	۱۲۴	بله	احساس مسئولیت اجتماعی
۶۷.۷٪	۲۶۰	خیر	
۲۵.۰٪	۹۶	بله	تمایل به تغییر
۷۵.۰٪	۲۸۸	خیر	
۶.۳٪	۲۴	بله	حمایت از نامزد خاص
۹۳.۸٪	۳۶۰	خیر	
۱۶.۱٪	۶۲	بله	انجام تکلیف شرعی
۸۳.۹٪	۳۲۲	خیر	

میانگین و انحراف معیار گویه‌های اصلی نشان داد که بالاترین میانگین مربوط به «نظارت بی‌طرفانه تقویت اعتماد عمومی» (۴/۲۷) و «افزایش شفافیت در انتخابات باعث افزایش مشارکت» (۴/۲۱) و پایین‌ترین میانگین مربوط به «اعتماد به اطلاعات انتخابی در شبکه اجتماعی» (۲/۵۶) و «عملکرد شفاف نهادهای مسئول انتخابات» (۲/۷۲) بود (جدول ۴). تمام گویه‌ها از توزیع نرمال برخوردار بودند (دامنه چولگی و کشیدگی بین +۲ و -۲).

جدول ۲

میانگین و انحراف معیار گویه‌های کلیدی

گویه	میانگین	انحراف استاندارد
نظارت بی‌طرفانه تقویت اعتماد عمومی	۴/۲۷	۰/۸۲
افزایش شفافیت در انتخابات باعث افزایش مشارکت	۴/۲۱	۰/۸۹
آموزش سیاسی شهروندان نقش مهمی دارد	۴/۰۸	۰/۹۳
حل مسائل معیشتی افزایش مشارکت	۴/۱۳	۰/۸۹
اعتماد به نتیجه نهایی انتخابات	۳/۱۸	۱/۳۶
عملکرد شفاف نهادهای مسئول	۲/۷۲	۱/۲۴
عادلان بودن انتخابات در ایران	۲/۷۲	۱/۳۰

قبل از آزمون فرضیه‌ها، مدل اندازه‌گیری از نظر روایی و پایایی ارزیابی شد. شکل ۲ مدل اندازه‌گیری اولیه و شکل ۳ مدل اصلاح‌شده با بارهای عاملی استاندارد را نشان می‌دهد. پس از حذف گویه‌های با بار عاملی کمتر از ۰/۷، بارهای عاملی همه گویه‌ها بالاتر از ۰/۷ قرار گرفت (جدول ۵). شاخص‌های پایایی (جدول ۶) نشان داد که آلفای کرونباخ برای همه سازه‌ها بالاتر از ۰/۷، پایایی ترکیبی (CR) بالاتر از ۰/۸ و میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) بالاتر از ۰/۱۶ است که حاکی از پایایی مطلوب است. روایی واگرا با آزمون‌های فورنل و لارکر و HTMT تأیید شد (مقادیر در محدوده قابل قبول). شاخص Q^2 برای متغیر وابسته برابر ۰/۶۷۵ و شاخص R^2 برابر ۰/۷۱۱ بود که نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی بسیار قوی مدل است. همچنین، شاخص نیکویی برازش (GOF) برابر ۰/۷۳ محاسبه شد که برازش عالی مدل را نشان می‌دهد.

جدول ۳

خلاصه بارهای عاملی

سازه	دامنه بارهای عاملی
مشارکت در انتخابات	۰/۷۱۷ - ۰/۹۵۵
اعتماد به فرایند انتخابات	۰/۸۶۴ - ۰/۹۵۶
شرایط اقتصادی	۰/۸۸۰ - ۰/۸۸۱
رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی	۰/۷۳۸ - ۰/۸۷۴
اصلاحات در سیستم انتخابات	۰/۷۰۴ - ۰/۸۶۷
اعتقادات دینی	۰/۹۲۹ - ۰/۹۴۵

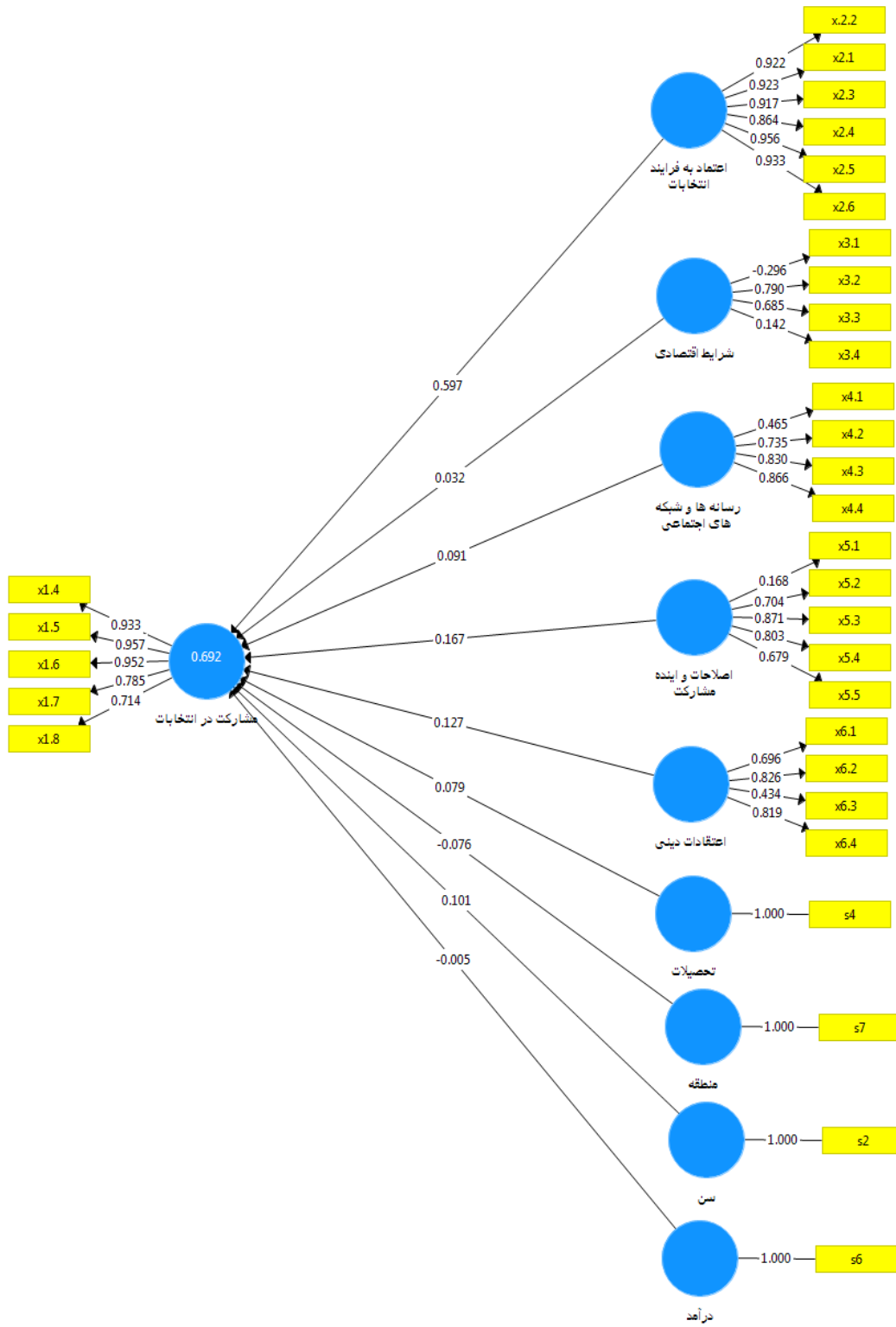
جدول ۴

شاخص‌های پایایی و روایی همگرا

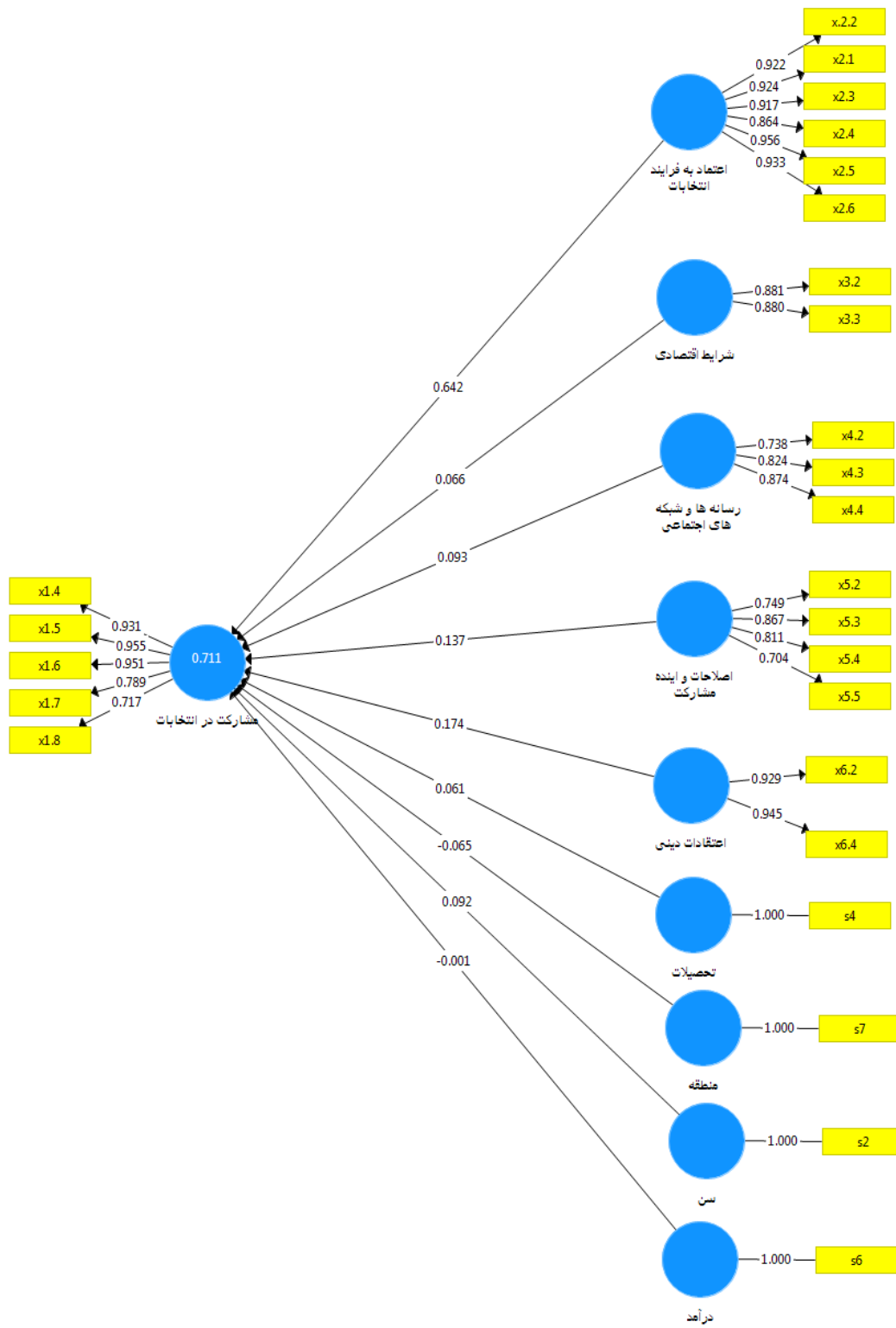
سازه	آلفای کرونباخ	CR	AVE
مشارکت در انتخابات	۰/۹۲۱	۰/۹۴۱	۰/۷۶۴
اعتماد به فرایند	۰/۹۶۳	۰/۹۷۰	۰/۸۴۵
شرایط اقتصادی	۰/۷۱۰	۰/۸۷۳	۰/۷۷۵
رسانه‌ها	۰/۷۴۵	۰/۸۵۴	۰/۶۶۳
اصلاحات	۰/۷۹۴	۰/۸۶۵	۰/۶۱۶
اعتقادات دینی	۰/۸۶۱	۰/۹۳۵	۰/۸۷۸

شکل ۲

مدل اندازه‌گیری اولیه با ضرایب استاندارد

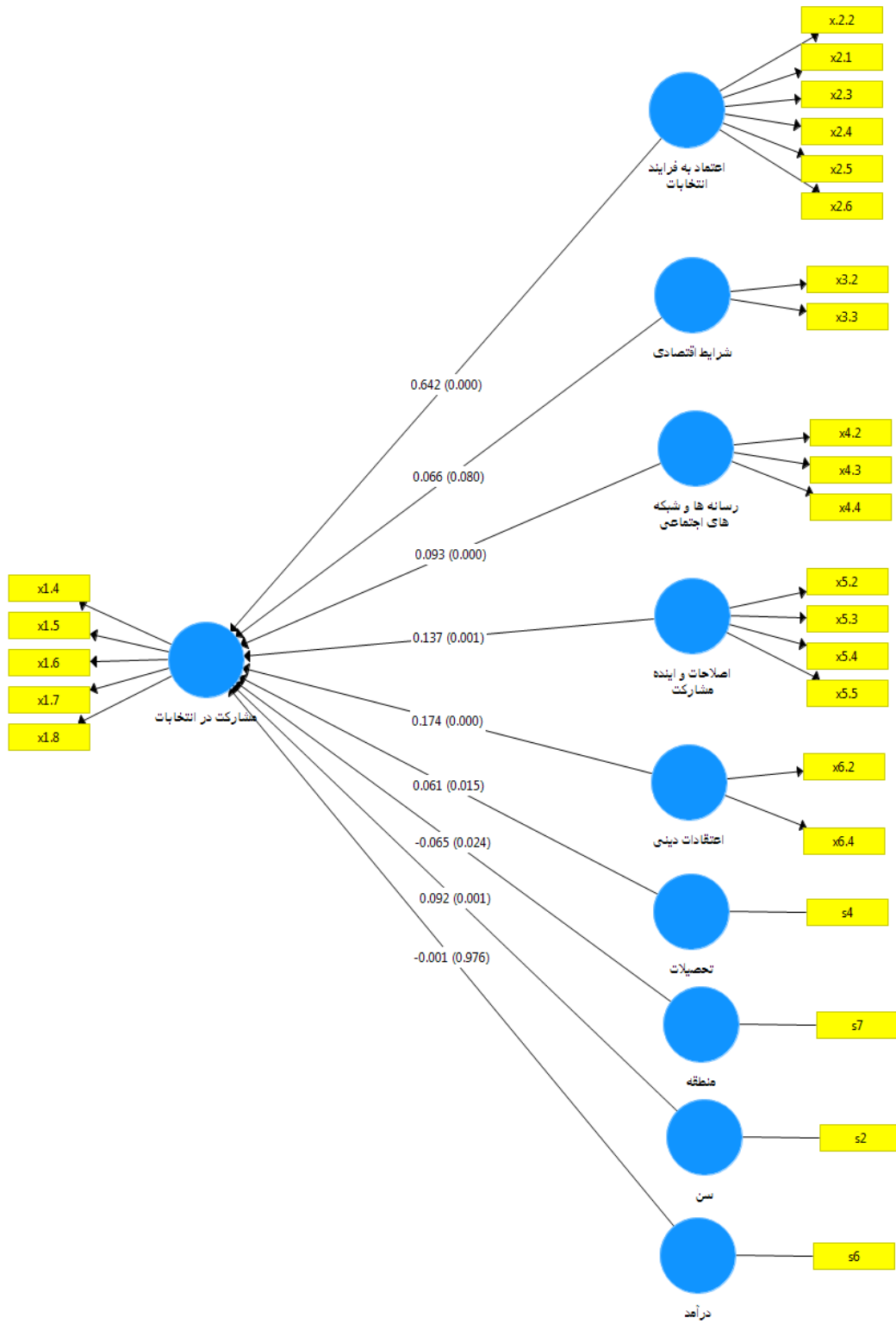

مدل اندازه‌گیری اصلاح‌شده با ضرایب استاندارد

شکل ۴

مدل ساختاری با ضرایب مسیر و مقادیر *p-value*

پس از تأیید کفایت مدل اندازه‌گیری، فرضیه‌های پژوهش در قالب مدل ساختاری (شکل ۴) مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج در جدول ۷ خلاصه شده است. فرضیه اول (تأثیر اعتماد به فرایند انتخابات) با ضریب مسیر $0/642$ و t -value برابر $21/786$ قوی‌ترین تأثیر را داشت و تأیید شد ($P < 0.001$). فرضیه دوم (تأثیر شرایط اقتصادی) تأیید نشد ($\beta = 0.066, P = 0.08$). فرضیه سوم (تأثیر رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی) تأیید شد ($\beta = 0.093, P < 0.001$). فرضیه چهارم (تأثیر اصلاحات در سیستم انتخابات) تأیید شد ($\beta = 0.137, P = 0.001$). فرضیه پنجم (تأثیر اعتقادات دینی) تأیید شد ($\beta = 0.174, P < 0.001$). از میان متغیرهای زمینه‌ای، تحصیلات ($\beta = 0.061, P = 0.015$) و سن ($\beta = 0.092, P = 0.001$) تأثیر مثبت و معنادار، منطقه سکونت تأثیر منفی و معنادار ($\beta = -0.065, P = 0.024$) و درآمد تأثیر معناداری نداشت ($P = 0.976$).

جدول ۵

نتایج آزمون فرضیه‌ها

فرضیه	مسیر	β	t-value	P-value	نتیجه
H1	اعتماد → مشارکت	0/642	21/786	0/001 <	تأیید
H2	شرایط اقتصادی → مشارکت	0/066	1/755	0/080	رد
H3	رسانه‌ها → مشارکت	0/093	3/515	0/001 <	تأیید
H4	اصلاحات → مشارکت	0/137	3/255	0/001 <	تأیید
H5	اعتقادات دینی → مشارکت	0/174	5/021	0/001 <	تأیید
H6	تحصیلات → مشارکت	0/061	2/447	0/015	تأیید
	سن → مشارکت	0/092	3/475	0/001 <	تأیید
	منطقه → مشارکت	-0/065	2/265	0/024	تأیید
	درآمد → مشارکت	-0/001	0/03	0/976	رد

نتایج نشان می‌دهد که مدل پژوهش توانسته است 71/1 درصد از تغییرات مشارکت سیاسی را تبیین کند و متغیر «اعتماد به فرایند انتخابات» مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده مشارکت است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در انتخابات ریاست جمهوری ایران انجام شد. یافته‌ها نشان داد که مشارکت سیاسی در تهران به‌طور چشمگیری تحت تأثیر «اعتماد به فرایند انتخابات» قرار دارد. این متغیر با ضریب مسیر $0/642$ قوی‌ترین تأثیر را بر مشارکت داشت و به‌تنهایی سهم عمده‌ای در تبیین واریانس مشارکت ($R^2 = 0.711$) ایفا کرد. این یافته با نتایج مطالعات داخلی، از جمله پژوهش‌های ایسپا ([Iranian Students Polling, 2003, 2005](#)) که اعتماد به مسئولان و احساس پاسخگویی نظام سیاسی را از عوامل اصلی تمایل به رأی‌دهی معرفی کردند، همسو است. همچنین، با یافته‌های سید امامی ([Seyed Emami, 2007](#))، پالیزبان ([Palizban, 2011](#)) و نادری ([Naderi, 2017](#)) که رابطه مثبت اعتماد به نهادهای سیاسی و احساس کارایی سیاسی با مشارکت را تأیید کردند، همخوانی دارد. در سطح بین‌المللی، این یافته با نظریه فرهنگ مدنی آلموند و وربا ([Almond & Verba, 1963](#)) که مشروعیت و مؤثر بودن نظام سیاسی را پیش‌شرط مشارکت پایدار می‌داند، و نیز با نتایج کمپل و جوجلوویچ ([Campbell & Jovchelovitch, 2000](#)) و بوبو و گیلیام ([Bobo & Gilliam, 1990](#)) که رابطه احساس کارایی و قدرت سیاسی محلی با مشارکت را نشان دادند، مطابقت دارد. نکته مهم آنکه میانگین پایین پاسخ به گویه‌های اعتماد (مانند عملکرد شفاف نهادهای مسئول با میانگین 2/72) نشان‌دهنده بی‌اعتمادی عمیق شهروندان

تهرانی به سلامت فرایند انتخاباتی است. این بی‌اعتمادی، حاصل انباشت تجربیات تلخ از دوره‌های گذشته (رد صلاحیت‌های گسترده، عدم شفافیت و عدم نظارت بی‌طرفانه) می‌باشد و بازسازی آن نیازمند اصلاحات بنیادین است.

در مقابل، فرضیه تأثیر مستقیم شرایط اقتصادی بر مشارکت سیاسی تأیید نشد. اگرچه در یافته‌های توصیفی، مشکلات اقتصادی (۱۹/۵ درصد) به‌عنوان مهم‌ترین علت خودگزارش شده عدم مشارکت ذکر گردید، اما در تحلیل استنباطی و پس از کنترل سایر متغیرها، این رابطه معنادار نبود. این یافته با بخشی از مطالعات داخلی، از جمله نادری (Naderi, 2017)، پالیزبان (Palizban, 2011) و باور (Bavar, 1995) که عدم تأثیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر مشارکت را گزارش کردند، همسو است. در سطح بین‌المللی نیز با نتایج کلم و کرامر (Clem & Craumer, 1998) در روسیه و وال و لهوک (Wall & Lehoucq, 1997) در گواتمالا که نقش مستقیم درآمد را پررنگ نیافتند، همخوانی دارد. این تناقض ظاهری بین یافته‌های توصیفی و استنباطی را می‌توان از دو منظر تبیین کرد: نخست، احتمال دارد پاسخگویان به دلیل «سوگیری مطلوبیت اجتماعی»، مشکلات اقتصادی را به‌عنوان دلیلی موجه‌تر و کم‌خطرتر برای عدم مشارکت ذکر کرده‌اند، درحالی‌که در سطح عمیق‌تر، بی‌اعتمادی سیاسی نقش تعیین‌کننده داشته است. دوم، تأثیر اقتصاد بر مشارکت احتمالاً غیرمستقیم و از طریق تضعیف اعتماد به نظام سیاسی عمل می‌کند؛ به این معنا که مشکلات اقتصادی ابتدا اعتماد مردم را کاهش می‌دهد و سپس کاهش اعتماد منجر به کاهش مشارکت می‌شود. این تفسیر با یافته قوی فرضیه اول همخوانی دارد و نظریه‌های انتخاب عقلانی را که بر محاسبه هزینه-فایده مادی تأکید دارند، با چالش مواجه می‌سازد.

متغیرهای «اعتقادات دینی»، «اصلاحات در سیستم انتخابات» و «استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی» نیز تأثیر مثبت و معناداری بر مشارکت داشتند، هرچند شدت تأثیر آن‌ها در مقایسه با اعتماد به مراتب کمتر بود. تأیید نقش اعتقادات دینی با یافته‌های ایسپا (Iranian Students Polling, 2003) که «وظیفه شرعی» را یکی از انگیزه‌های اصلی شرکت در انتخابات معرفی کرد، و نیز با پژوهش جمنای و کارلرو (Jemna & Curelaru, 2009) در رومانی همسو است. با این حال، میانگین نسبتاً پایین گویه‌های دینی (حدود ۳) و ضریب مسیر ۰/۱۷۴ نشان می‌دهد که انگیزه دینی به‌تنهایی نمی‌تواند مانع کاهش مشارکت شود و در شرایط بی‌اعتمادی شدید، حتی افراد مذهبی نیز ممکن است پای صندوق رأی نروند. از سوی دیگر، تأیید فرضیه اصلاحات در سیستم انتخابات با بالای گویه‌هایی مانند «نظارت بی‌طرفانه تقویت اعتماد عمومی» (۴/۲۷) و «افزایش شفافیت در انتخابات باعث افزایش مشارکت» (۴/۲۱) نشان می‌دهد که شهروندان تهرانی به‌شدت به نیاز اصلاحات ساختاری در نظام انتخاباتی باور دارند و این مطالبه‌ای فراجناحی و اساسی است. این یافته با نظریه نهادمندی سیاسی هانتینگتون (Huntington & Nelson, 1976) که کارآمدی و مشروعیت نهادها را شرط جذب مشارکت می‌داند، همخوانی کامل دارد. همچنین، تأثیر مثبت اما ضعیف رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی ($\beta=0.093$) و میانگین پایین اعتماد به اطلاعات انتخاباتی در شبکه‌های اجتماعی (۲/۵۶) نشان می‌دهد که در ایران به دلیل محدودیت‌های دسترسی، فیلترینگ و انتشار گسترده اخبار جعلی، این رسانه‌ها نتوانسته‌اند پتانسیل کامل خود را برای آگاهی‌بخشی و بسیج سیاسی ایفا کنند.

در میان متغیرهای زمینه‌ای، سن و تحصیلات تأثیر مثبت و معنادار، منطقه سکونت تأثیر منفی و معنادار و درآمد تأثیر معناداری بر مشارکت نداشت. تأثیر مثبت سن ($\beta=0.092$) نشان می‌دهد که افراد میانسال و مسن‌تر مشارکت بیشتری نسبت به جوانان دارند. این یافته از یک سو با نتایج لیپست (Lipset, 1963) و زیپ و دیگران (Zipp et al., 1979) همسو است و از سوی دیگر، زنگ خطری برای نظام سیاسی محسوب می‌شود، زیرا نشان می‌دهد نسل جوان (زیر ۳۰ سال) به‌شدت از مشارکت سیاسی فاصله گرفته است. میانگین سنی پاسخگویان ۳۶/۸۹ سال و مشارکت پایین جوانان حاکی از بیگانگی سیاسی نسلی است که می‌تواند هزینه‌های سنگینی برای آینده کشور داشته باشد. تأثیر مثبت تحصیلات ($\beta=0.061$) هرچند معنادار اما ضعیف است و نشان می‌دهد که در شرایط بی‌اعتمادی، تحصیلات به‌تنهایی نمی‌تواند مشارکت

را افزایش دهد؛ بلکه ممکن است تحصیلات بالاتر، توانایی تحلیل انتقادی را افزایش دهد و در صورت بی‌اعتمادی، به قهر سیاسی منجر شود. تأثیر منفی منطقه سکونت ($\beta = -0.065$) به این معناست که مناطق محروم جنوب و شرق تهران مشارکت کمتری نسبت به مناطق مرفه شمال و مرکز دارند. این یافته نشان‌دهنده تبدیل نابرابری اقتصادی و اجتماعی به نابرابری سیاسی است و با نتایج چو و رودولف (Cho & Rudolph, 2005) در مورد خوشه‌بندی جغرافیایی مشارکت همخوانی دارد.

در مجموع، پژوهش حاضر نشان داد که مهم‌ترین عامل کاهش مشارکت سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران، نه مشکلات اقتصادی، بلکه بی‌اعتمادی عمیق شهروندان به سلامت، شفافیت و بی‌طرفی فرایند انتخاباتی است. این یافته از توان تبیین بالای نظریه‌های مبتنی بر اعتماد، مشروعیت و فرهنگ سیاسی (Almond & Verba, 1963; Huntington & Nelson, 1976; Putnam, 2000) در مقایسه با نظریه‌های انتخاب عقلانی که صرفاً بر مبنای منافع مادی استوارند، حکایت دارد. براین اساس، بازسازی اعتماد عمومی از طریق اصلاح ساختاری در نظام انتخابات با محوریت شفافیت کامل در تمام مراحل (از ثبت نام تا اعلام نتایج)، استقرار نظارت بی‌طرفانه و چندلایه، اصلاح فرایند تأیید صلاحیت‌ها (کاهش رد صلاحیت‌های گسترده و شفاف‌سازی معیارها)، و نیز توجه ویژه به نسل جوان (از طریق کاهش سن رأی‌دهی، ایجاد فرصت‌های واقعی مشارکت و پاسخگویی به مطالبات) و ساکنان مناطق محروم (از طریق توزیع عادلانه امکانات و تقویت زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی) ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. بدون این اصلاحات، بهبود وضعیت اقتصادی یا افزایش سطح تحصیلات به تنهایی نمی‌تواند مشارکت را افزایش دهد و نظام سیاسی ممکن است در دوره‌های آتی نیز با کاهش مشارکت و بحران مشروعیت مواجه شود.

پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی نیز مواجه بود. نخست، مقطعی بودن پژوهش و فاصله زمانی بین برگزاری انتخابات (۱۴۰۰) و گردآوری داده‌ها (۱۴۰۴) ممکن است خاطرات و نگرش‌های پاسخگویان را دچار تحریف کرده باشد. دوم، اتکا بر خودگزارش‌دهی در یک زمینه سیاسی حساس می‌تواند با سوگیری مطلوبیت اجتماعی همراه باشد. سوم، تمرکز صرف بر شهر تهران تعمیم یافته‌ها به سایر نقاط ایران را با احتیاط مواجه می‌سازد. به پژوهشگران آینده توصیه می‌شود با استفاده از روش‌های طولی (پانل) و ترکیبی (کمی - کیفی) و نیز انجام مطالعات تطبیقی در استان‌های مختلف و در میان گروه‌های خاص جمعیتی (جوانان، زنان، اقلیت‌های قومی و دینی)، درک عمیق‌تری از پویایی‌های مشارکت سیاسی در ایران به دست آورند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.
- Azadi, A. (1994). *Political Awareness among Students of the University of Tehran and Allameh Tabataba'i University* [University of Tehran].
- Azadi, A., Heidari, N., Fattahi, S., Beheshtinia, E., & Saeedyneshad, H. (2025). The Impact of Social Media and Cyberspace on Citizens' Electoral Behavior with an Emphasis on Political Participation in the 13th Presidential Election: In the Electoral Districts of Qasr-e Shirin, Sarpol-e Zahab, and Gilan-e Gharb. *Journal of Psychological and Political Insights*.
- Bavar, S. (1995). *Examining the Effect of the Economic and Social Status of Shiraz University Students on Their Attitudes toward Women's Political Participation* [Shiraz University].
- Beck, P. A., & Jennings, M. K. (1970). Political Periods and Political Participation. *American Political Science Review*, 64(3), 737-749.
- Beck, P. A., & Jennings, M. K. (1982). Pathways to Participation. *American Political Science Review*, 76(1), 94-108.
- Bobo, L., & Gilliam, F. D. (1990). Race, Sociopolitical Participation, and Black Empowerment. *American Political Science Review*, 84(2), 377-393.
- Brady, H. E., & Verba, S. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Harvard University Press.
- Campbell, C., & Jovchelovitch, S. (2000). Health, Community and Development: Towards a Social Psychology of Participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(4), 255-270.
- Chen, G., Li, X., & Zhang, Y. (2017). Social Media Use, Political Interest, and Participation among University Students in Guangzhou, China. *Journal of Youth Studies*, 20(5), 621-637.
- Cho, W. K. T., & Rudolph, T. J. (2005). Geographical Clustering of Political Participation. *Political Geography*, 24(6), 723-748.
- Clem, R. S., & Craumer, P. R. (1998). Regional Patterns of Voter Turnout in Russian Elections, 1993-1996. *Post-Soviet Geography and Economics*, 39(9), 497-523.
- Crisis, G. (2021). *Iran: The Riddle of Raisi*.
- Foundation for Defense of, D. (2024). Iranian Election Registers Lowest Voter Turnout since 1979.
- Geys, B. (2006). Explaining Voter Turnout: A Review of Aggregate-Level Research. *Electoral Studies*, 25(4), 637-663.
- Ghaffari Hashjin, Z., Rezaei, M., & Mohammadi, S. (2010). Factors Affecting Political Participation among Political Science and Engineering Students at the University of Tehran. *Political Science Research Letter*, 5(3), 91-112.
- Goodarzifard, M., & Dinparast, F. (2024). The Impact of Judicial Branch Performance on the Reproduction of Political Trust in Iran. *State Studies*, 10(39), 253-288. https://tssq.atu.ac.ir/article_18303.html
- Huntington, S. P., & Nelson, J. M. (1976). *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries*. Harvard University Press.
- Inkeles, A. (1969). Participant Citizenship in Six Developing Countries. *American Political Science Review*, 63(4), 1120-1141.
- Iranian Students Polling, A. (2003). *Examining the Electoral Attitudes and Behavior of the People of Tehran before the Seventh Parliamentary Election*.
- Iranian Students Polling, A. (2005). *Social Justice Discourse and Personal Characteristics: A Study on the Presidential Election*.
- Jemna, D. V., & Curelaru, M. (2009). Values and Political Participation of Students. *Journal of Social Research*, 13(2), 88-104.
- Lipset, S. M. (1963). *Political Man: The Social Bases of Politics*. Doubleday.
- Mehregan, N., & Ezzati, M. (2006). Examining the Impact of Different Factors on People's Participation in the Eighth Iranian Presidential Election: An Econometric Approach. *Applied Economics Quarterly*, 2(4), 51-70.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Rand McNally.
- Mohammadifar, N. (2025). The Role of Economic Development in Voting Behavior: Evidences from Iran's Presidential Elections. *Iranian Journal of Economic Studies*, 14(2), 527-546.
- Mosaffa, N. (1994). *Women's Political Participation* [Allameh Tabataba'i University].
- Naderi, A. (2017). Meta-Analysis of Political Participation among Iranian Students: A Study of the Effectiveness of Explanatory Factors. *Iranian Journal of Sociology*, 18(1), 83-110.
- Palizban, M. (2011). Examining Students' Tendency toward Political Participation and the Factors Affecting It. *Political Science Quarterly*, 14(2), 121-144.
- Panahi, M. H. (2007). *Political Participation: Theories, Models, and Analysis*. Sociologists Publications.

- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Rahimkhani, K. (2022). Political Opposition and Voter Mobilization in an Authoritarian State: The Case of Parliamentary Elections in Iran. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 50(3), 636-653.
- Razi, A. (2001). *Examining the Social and Economic Factors Affecting People's Participation in the Six Presidential Elections after the Victory of the Islamic Revolution in Iran, 1979-1993* [Tarbiat Modares University].
- Rush, M. (1998). *Society and Politics: An Introduction to Political Sociology* (M. Sabouri, Trans.). SAMT Publications.
- Sardarnia, K., Kazerouni, E., & Ghoreyshi, J. (2025). The Challenges of Governance in the Islamic Republic of Iran within Social Networks: The Case of Generation Z. *Political Sociology of the Islamic Revolution*, 5(4), 111-140.
- Seyed Emami, K. (2007). Students' Political Participation: An Assessment of Some Predictors of Political Participation. *Social Research Journal*, 1(2), 45-68.
- Seyed Emami, K., & Abdollah, M. (2009). Legitimacy and Acceptability of the Political System in Light of Electoral Participation. *Political Studies Quarterly*, 2(5), 1-22.
- Verba, S., & Nie, N. H. (1965). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Harper & Row.
- Wall, D. L., & Lehoucq, F. E. (1997). Urbanization, Education, and Voter Turnout in Guatemala. *Electoral Studies*, 16(2), 189-204.
- Weiner, M., & Huntington, S. (2000). *Political Participation* (M. Mehraban, Trans.). Institute for Strategic Studies Publications.
- Zaher, Z. (2016). Social Media Use and Political Participation among University Students in Pakistan. *Journal of Media Studies*, 31(2), 45-62.
- Zipp, J. F., Landerman, R., & Luebke, P. (1979). Political Participation and the Social Bases of Politics: A Longitudinal Analysis. *American Sociological Review*, 44(6), 1140-1150.